

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1560>

Volume 6 Issue 6, p. 625-649, June 2013

**NARSİSİZMİN DİNDARLIK EĞİLİMLERİYLE İLİŞKİSİ:
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ***
*CORRELATION OF NARCISSISM WITH THE TENDENCIES OF RELIGIOSITY:
A CASE STUDY IN THE UNIVERSITY OF GUMUSHANE*

Yrd. Doç. Dr. Saffet KARTOPU

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi

Abstract

Subject of this study is correlation of narcissism with the tendencies of religiosity. Our main problem consists of that whether to be any differences in narcissism level according to the tendencies of religiosity. In this context, it has been propounded that the levels of narcissism of a sample group which consists of students chosen random method from Health High School, Faculty of Communication, Faculty of Divinity and Faculty of Engineering in University of Gumushane and investigated correlation of it with the tendencies of religiosity. In the study the frequency, T Test and One Way Anova tests were used and the evaluation of data and finding calculated values, SPSS 16.0 statistics software package were used. According to the result of the survey, while there is a differentiation has been established of subjective perception religiosity, status of worship and subjective religious knowledge level as independent variables, a differentiation has not been shown up in terms of paying attention to moral behavior.

The study consists of two main parts. In the first part, to provide a theoretical approach to the relationship of narcissism and religiosity; the concept

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

of narcissism, the history of the concept, the studies made on narcissism, the formation of narcissism, narcissistic personality disorder, the relation of narcissism and consumption culture, and finally the relation of narcissism and religiosity have been mentioned. In the second part, considered as part of practice, the problem of the study and sub problems, hypothesis, population and sample, limitations information about the scale used in the study, analyzing the findings of the study, discussing the findings and conclusions and recommendations of the study have been presented.

Key Words: Narcissism, Tendency of Religiosity, Students of University.

Öz

Bu çalışmanın konusu narsisizmin dindarlık eğilimleriyle ilişkisidir. Dindarlık eğilimine göre narsisizm düzeyinde farklılaşma olup olmadığı temel problemimizi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Gümüşhane Üniversitesinde Sağlık Yüksek Okulu, İletişim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerinden tesadüfi yöntemle belirlenen örneklem grubunun narsisizm düzeyleri ortaya konulmuş ve dindarlık eğilimiyle ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmada, Frekans, T Test ve Tek Yönlü Anova testleri kullanılmış olup, verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 16.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerden öznel dindarlık algısı, ibadet yapma durumu ve öznel dini bilgi düzeyi açısından narsisizm seviyesine göre farklılaşma tespit edilirken katılımcıların yaşantısında ahlaki davranışı dikkate alma açısından farklılaşma ortaya çıkmamıştır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, narsisizm ve dindarlık ilişkisine teorik bir yaklaşım sağlamak amacıyla; narsisizm kavramına, kavramın tarihçesine ve narsisizmle ilgili yapılan çalışmalara, narsisizmin oluşumuna, narsisistik kişilik bozukluğuna, narsisizm tüketim kültürü ilişkisine ve son olarak da narsisizm dindarlık ilişkisine değinilmiştir. Uygulama bölümü olarak düşünülen ikinci bölümde de çalışmanın problem ve alt problemlerine, hipotezlerine, evren ve örnekleme, sınırlılıklara, araştırmada kullanılan ölçekle ilgili bilgilere, araştırma bulgularının çözümlenmesine, tartışılmasına ve araştırmanın sonuç ve önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, Dindarlık Eğilimi, Üniversite Öğrencileri.

Giriş

Narsisizm kavramı Yunan mitolojisindeki Narkissos'un çeşitli türevlerdeki hikâyesinden esinlenerek isimlendirilmiştir. Hikâyeye göre, bir gün av izindeki Narkissos susamış ve bitkin bir şekilde bir nehir kenarına gelmiştir. Buradan su içmek için eğildiğinde, suda yansıyan yüzünü ve vücudunun güzelliğini görmüş, çok etkilenmiştir. Kendi görüntüsünden ayrılamayan Narkissos, suya düşmüş ve boğularak ölmüştür. Ölümünden sonra tanrılar tarafından Nergis çiçeği şekline

sokulmuştur (Bariman, 1961:136; Erhat, 1972:270). Narsisizm, Psikolojide aşırı öz sevgi, kendini olduğundan büyük görme ve benmerkezcilik gibi anlamlara gelmektedir. Bu terim için sağlıklı bir özsaygı, bir gelişim evresi, nesnelere ilişki kurma modu ve kişinin cinsel nesne olarak kendi vücudunu seçmesi gibi başlıca dört temel çerçevede tanımlar yapılmaktadır (Budak, 2005:522).

İnsanın bütün güdülerinin temelinde, o insanın duyduğu temel bir ihtiyaç belirleyici rol oynamaktadır. Bu ihtiyaç insanın çevresel şartlar arasında yaşamayı becermek ve hayatta kalmak isteği olarak kendini gösterir (Hamedoğlu, 2009:5). Narsisizmin en ilkel örneklerinden biri normal insanın kendi bedenine karşı edindiği tutumda görülür. İnsanların çoğu kendi bedenlerini, yüzlerinin biçimlerini beğenirler. Başka bir insanın, belki daha güzel birinin yerinde olmak isteyip istemedikleri sorulduğunda genellikle istemediklerini söylerler (Fromm, 1982:65).

Normal düzeyde narsisizm; bir insanın hayatta kalması, çalışması ve sağlam bir kimliği devam ettirmesi için zorunludur. Fakat narsisizm bir takım engellere uğradığında zayıflamış veya şişmiş bir özbenlik sevgisine yol açabilir. İnsanların özbenlik sevgisi abartıldığında sergiledikleri tekrarlı düşünce, davranış ve duygu örüntüleri, hepsi bir arada "narsisistik kişilik" olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bireyler kendilerini emsalsiz ve büyük biri olarak düşünürler. Bu da onların kendilerini güçlü hissetmelerine ve sanki herhangi başka birinden daha iyiymiş gibi eylemlerde bulunmalarına neden olur. Çoğu zaman bu kişiler yardımsever ve iyi yüreklidirler ama bu davranışları kendilerini öyle göstermek istemelerindedir. Enerjilerini yardım ettikleri kişinin açısından görmeye değil kendilerine hayran olmaya harcarlar (Freud, 2007:23; Fromm, 1982:68).

Aslında buradaki kendilik sevgisi, saldırgan dürtülere karşı bir savunma olarak da yorumlanabilir. Narsisizm, "reddedilen sevginin kendiliğe nefret olarak geri döndüğü" bir ruhsal oluşum olarak, bir zamanlar histeri ve saplantılı nevroz üzerine yoğunlaşmış ilginin önemli bir bölümünü kendi üzerine çeken karakter bozukluklarının önemli bir ögesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Lasch, 2006:67-71).

Kendine düşkün olmayan, kendini onaylamayan insan, kendi özüne ilişkin değişmez bir kaygı içindedir. Temelde güvenlik ve doyumdan yoksun olduğundan, her şeyi kendisi için almaya iştahlı olması, kendini düşünmesi gerekir. Aynı şey, narsisist olarak adlandırılan ve şeyleri kendisi için istemekten çok kendine hayran olmayla ilgilenen kişi için de geçerlidir. Yüzeyde bu insanlar, kendilerine derin bir aşk duyuyor gibi gözükseler de kendilerine düşkün değillerdir ve narsisizmleri-bencillik gibi- özsevgiden temel bir yoksunluk için aşırı bir dengeleme işlevine sahiptir (Fromm, 1999:115).

Psikoloji literatürü içindeki serüvenine, 1898 yılında Ellis'in "Narcissus-like"

deyimini kullanmasıyla başlayan narsisizm; cinsel heyecanlardaki, kendini beğenme hali içinde adeta yitip gitme ve neredeyse bütünüyle bu halle meşgul olma eğilimini işaret etmekteydi. Kısa bir süre sonra 1899'da Nacke, Ellis'in makalesinin Almanca bir özetini yazdı ve bu özet içinde, kişinin kendi bedenine cinsel bir nesneymiş gibi davrandığı, cinsel patolojiye işaret eden "Narcissismus" terimini kullandı. Nacke'in narsisizme dair bu göndermesi Freud'un dikkatinden kaçmadı (Freud, 2007:23; Kızıltan, 2006:2;).

Narsisizm kavramını Freud ilk kez 1910 yılında, Cinsellik Üzerine Üç Makale'de bir dipnot olarak kullanmış ve dört yıl sonra psikanalitik teoriye büyük katkıda bulunan "On Narcissism: An Introduction" yazısını yayımlamıştır. Bir kişilik tipi olarak narsisizmden ise ilk kez 1931'de söz ettiği görülür. Freud, bu kişilerin; libidinal (cinsel içgüdü – cinsel enerjinin dinamik belirtisi) tipler olduğuna, temel ilgilerinin kendilerini korumaya yönelik olduğuna ve liderlik rolü üstlenmeye yatkın olduklarına değinmektedir (Freud, 2007:36; Freud, 2002:69; Halligan, 1997:308).

Freud narsisizm terimini genetik olarak gelişimsel bir dönemi tarif etmek, dinamik olarak ise kibir ve kendine hayranlık gibi belirli tutumları açıklamak amacıyla kullanmıştır. Schreber olgu öyküsünün ikinci bölümünde narsisizm, cinsel gelişimde otoerotizm ile nesne sevgisi arasındaki bir evre olarak tanımlanır. Freud, söz konusu metinde "benliğin libidinal yatırıma uğraması" anlamında narsisizm kavramına kısaca değinir. Bu kavramsallaştırma sonraları narsisizmin temel tanımı haline gelecektir (Kızıltan, 2006:3).

Bireyin gelişimi ile insanlığın evreni kavrayış tarzını karşılaştırdığı Totem ve Tabu adlı eserinde Freud, ilkel insanın animistik omnipotensini ve megalomanisini narsisizmle ilişkilendirir. Bu eserinde Freud, insanoğlunun evreni kavrayışındaki aşamaları animistik, dinsel ve bilimsel olarak üçe ayırır: Animistik evrede insanlar omnipotensi kendilerine atfetmektedirler. Dinsel evrede omnipotensi tanrılara aktarılır; ancak arzularına uygun yollarla tanrıları etkileme gücünü korudukları için omnipotensi kesin olarak da terk etmiş sayılmazlar. Evrenin bilimsel görüşü, kişinin omnipotensine yer bırakmaz; insanlar kendi küçüklüklerini kabul ederler ve ölüme teslimiyetle boyun eğerler (Freud, 2002).

Freud dışında Jones (1913) ve Abraham (1919) gibi psikanalitik gelenekten yazarlar da narsisizm kavramının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu katkı sonraki yıllarda Kernberg (2012), Kohut (2004), Masterson (1981) gibi teorisyenlerle devam etmiştir. Ancak narsisizm kavramına en büyük katkıyı Kohut sağlamıştır. Kohut'un Kendilik Psikolojisi kuramından sonra narsisizm, sağlıklı bir durum olarak görülmeye başlanmıştır. Kohut'un Kendilik Psikolojisi narsistik bozuklukları tedavi edebilmek amacıyla analitik kuramı ve metodu geliştirmeye yöneliktir (Anlı ve Bahadır, 2007:2).

Sonuçta narsisizm kavramı, alan yazında kullanılmaya başladığı günden bu yana özellikle psikanalitik gelenekten gelen yazarlarca kullanılmaya ve geliştirilmeye devam edilmiştir. Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde dindarlığın veya dini

tutum ve değerlerin narsisizmle ilişkisine yeterince değinilmediği görülmektedir. Aslında narsisizmin dindarlıkla ilişkisine değinen birkaç çalışma bulunmaktadır (Bkz. Watson ve diğerleri, 1984; Wulff, 1997:347) fakat salt narsisizm dindarlık ilişkisine odaklanan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Bkz. Halligan, 1997; Jennings, 2007). Bu nedenle çalışmamızda narsisizmin dindarlık eğilimiyle ilişkisine odaklanılmıştır. İki bölüm halinde kurgulanan çalışmanın birinci bölümünde teorik bilgilere, ikinci bölümünde de uygulamaya yer verilmiştir.

Narsisizmin Oluşumu ve Narsisistik Kişilik Bozukluğu

Bireylerde narsisizmin oluşumu bebeklik dönemlerine rastlar. Normal şartlar altında bebek doğduktan bir süre sonra kendisinin anneden ya da bakıcısından ayrı bir varlık olduğunu giderek ayırt etmeye başlar. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde aşılabilmesi için annenin bebeğine yeterli sevgi ve güveni vermesi gerekir. Çocuğun sevgi ve güven gereksinimi karşılanamadığında gelişim ilkel düzeyde takılarak (benlik sınırlarını ayırtıramadan), kendini savunma amaçlı öfke yaşanmasına neden olur (Masterson, 2006:17).

Emekleyen çocuk, evvelki büyükenmecilik ve tüm güçlü olma duygusunu yitirmeye başlar ve dünyanın onun istirdyesi olmadığını ve onunla kendi başına başa çıkması gerektiği kafasında yer etmeye başlar (Hamedoğlu, 2009:5). Çocuk, tek başına olduğunun, başka herkesten ayrı bir bütünlük olduğunun ayırımına varır. Kişinin kendi bireysel varlığı ile karşılaştırılınca ezici ölçüde güçlü ve çoğu kez tehdit edici ve tehlikeli olan bir dünyadan bu ayrılış, bir güçsüzlük duygusu ve kaygı yaratır (Fromm, 1999, 38-39). Hayatının her yönüne ortak olmasını isteyerek anneye kur yapmaya geri döner, fakat bu artık fayda etmez. Kendilik temsili ve nesne temsili, uygun bir şekilde farklılaşma yolundadır (Masterson, 2006:25).

Kör bir iyimserlik ve büyülemeci kişisel kendine yeterlilik yanılsamalarıyla karşılık vermeye çalıştığı yaşamın çaresiz bağımlılık duygularına karşı bir savunma olarak narsisistik özellikler geliştirir (Lasch, 2006:36). Çocukluk döneminde yaşanan korku ve kızgınlıklar narsisizmin oluşmasında asıl kaynaktır. Sevmeyi başaramamanın acısıyla önce kendine sonra da başkalarına yabancılaşan, kendisine saygısı azalan ben, kendine sahte bir ben yaratarak yaşamaya başlar. Bu durumun, çocuğun diğer insanlarla ilişkisini belirlemesi açısından önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Fromm, 1999:38).

Freud'a göre ise kişi, libidoyu ilgilendiren her yerde olduğu gibi, bir kere zevk aldığı doyumdan vazgeçmeyi istememektedir. Çocukluğun narsisistik mükemmeliyetinden de vazgeçmek niyetinde değildir. Büyüdüğünde başkalarının ve kendi eleştirel yargılarının uyarıları sonucunda bu mükemmeliyeti daha fazla sürdüremez ancak elinden alınan bu mükemmeliyeti, ego ideali şeklindeki yeni bir biçimde tekrar oluşturmaya çabalar. İdeali olarak yansıttığı, idealinin kendisi olduğu

çocukluğunun kaybolmuş narsisizmini korumaya çalışır. Engellemelerin ve güçsüzlüğün üstesinden gelmeye ilişkin fantezileri vardır (Freud, 2007:9-13).

Kernberg, narsisist ebeveynin narsisist çocuklar yetiştirdiğini ve narsisistik bozuklukların bir kuşaktan ötekine sürekli aktarıldığını söyler. Çocuğunun öznelliğine, iç dünyasına ilgi duymayan, onun yaşını, o yaşa özgü dönemlerdeki zorluklarını ve gereksinimlerini göz ardı eden, görüntüsü ve davranışlarını sürekli değerlendirme ölçütleri ile izleyen ve beklentileri ile gördükleri arasında bir fark varsa çocukta utanç yaratan, hiddetler yaşayan, eleştiriler getiren ebeveyn, çocuk tarafından bu özellikleri ile içselleştirilir. Benzer şekilde eğer ebeveyn çocuğun kolaylıkla bağlanabileceği ya da idealize edebileceği bir kişiyse, çocuk bağlanmaya çalıştığı kişiye yönelik güçlü nesnelere amaçlayarak (örneğin ideolojik hareketler, riski yüksek faaliyetler ya da karizmatik bireyler) kendinde eksik gördüğü bu boşluğu doldurmaya çalışabilir. Prosedürel bellek diye adlandırabileceğimiz bu içselleştirme sonucunda, herkes yetişkin, karı-koca veya anne-baba olma zamanı gelince çocukluğunda ne gördüyse o olarak davranmaya başlar (Kernberg, 2012:205, 224).

Kohut ise narsisizmi sağlıklı bir gelişimsel yapı olarak değerlendirmiş, patolojik narsisizmi de normal gelişim sürecinde bir gelişimsel duraklama olarak ele almıştır. Kohut narsisistik gelişimi iki hat üzerinden değerlendirmiştir. Bunlar "büyüklenmeci kendilik" ve "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" hatlarıdır. Bu iki hat birbirine paralel olarak gelişir ve ileride çocuğun değer, amaç ve ideallerinin oluşmasını sağlar. Eğer ebeveynler çocuğun döneme uygun ihtiyaçlarını karşılamazlarsa, travmatik hayal kırıklıkları yaşanır ve sonuç olarak gelişimsel duraksamalar oluşur. Eğer travmatik hayal kırıklıkları "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" hattında oluşursa kişi ileride, kaygı yaşadığı anlara yönelik olarak dışarıda "kaynaşılacak istenen bir güç kaynağı" arayışı ile "savunmacı büyüklenmeci kendilik" kavramı arasında salınır. Bütünlüğünü tehdit altında hissedince dağılma, sınır kişilik özelliklerinin temel göstergesidir. Çünkü çocuk küçük yaşta anne-babanın yatıştırıcı-sakinleştirici özelliğini erken kırılmalar yüzünden içselleştirememiştir (Kohut, 2004:40-56).

Eğer anne, çocuğun döneme uygun teşhirciliğini ve büyüklenmeciliğini aynalamazsa, travmatik hayal kırıklıkları "büyüklenmeci kendilik" hattında oluşur. Diğer bir deyişle, çocuğun narsisistik kendiliği değişime uğramadan kalır ve ileride kişi "kendilik değerinin gerçek dışı olarak değerlendirilmesi" ile "aşağılık duygulan" arasında salınır. Bu iki durum arasında gidip gelme, yüzeyde abartılı bir kendilik değeri varken, içeride yoğun kendine güvensizlik ve aşağılık duygularının olması narsisistik kişilik özelliklerinin temel göstergesidir (Kohut, 2004:56).

Kohut'a zıt olarak Kernberg, narsisizmi hatalı bir gelişim yani patolojik bir durum olarak ele almıştır. Bu patolojik durum çocuklukta "iyi kendilik", "kötü kendilik", "iyi nesne" ve "kötü nesne" temsillerinin birbirinden ayrı tutulması sonucu oluşur, Kernberg temel olarak sınır kişilik örgütlenmesini incelemiş, narsisistik yapıları bu örgütlenme içinde değerlendirmiştir (Kernberg, 2012:201).

Kernberg'e göre sınır yapılarında içsel nesne sabitliği yoktur. Çünkü "iyi" ve "kötü" kendilik ve nesne temsilleri birleşmemiştir. Çocuk annenin "iyi" ve "kötü" yanlarını bir bütünlük içinde algılayamamaktadır. Sınır Kişilik Bozukluğu'nda var olan bu durum, Kohut'un bahsettiği "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" hattında oluşan erken kırılmaları hatırlatmaktadır. Kernberg'e göre, narsisistik yapılarda ise "iyi" ve "kötü" kendilik ve nesne temsilleri bütünleşmiştir ancak bu bütünleşme patolojiktir (Anlı ve Bahadır, 2007:3).

Kernberg, sınır ve narsisistik yapılardaki temel eksikliğin, anne-çocuk ilişkisinden kaynaklandığını düşünür. Her iki yapıda da çocuk, soğuk bir anne tarafından aç bırakılmıştır. Fakat sınır yapılar anneyi bir bütün olarak algılayamazken, narsisistik yapılar annenin bu tutumuna bir savunma olarak "büyüklenmeci kendilik" geliştirirler (Kernberg, 2012:205, 224). Narsisistik Kişilik Bozukluğu'nda var olan bu durum da Kohut'un bahsettiği "büyüklenmeci kendilik" hattında oluşan savunmacı takılmayı hatırlatmaktadır (Anlı ve Bahadır, 2007:3).

Bebekliğin ilk dönemlerinin en sarsıcı psikolojik olaylarından biri, bebeğin yaşamak için bağımlı olduğu sevgili bakıcılarının aynı zamanda onun düş kırıklıklarının çoğunun kaynağı olduğunun ortaya çıkmasıdır. Ebeveynler özellikle de anneler doyum sağlarlar, ama doyum sağlama kapasiteleri sınırsız olmadığı için aynı zamanda kaçınılmaz olarak bebeğin ilk acı ve üzüntü deneyimlerine yol açarlar. Ebeveynler, yargılayan ve sıkı düzençi kişilikler olarak çocuğun acı çekmesine de neden olurlar. Çocuğun doyumun ve acının aynı kaynakta birleştiğini kabul etmeyi böylesine zor bulmasının nedeni, bunu kabullenmesi durumunda kendi bağımlılığını ve sınırlılığını da kabul edecek olmasıdır (Lasch, 2006:376). Özetle ifade etmek gerekirse narsistik duyguların gelişiminde anne-baba tutumları belirleyici etken olarak öne çıkmaktadır.

Normal ya da patolojik olmayan narsisizmde, kendiliğe yapılan libidinal yatırımın artması, nesnelere yapılan libidinal yatırımın da artmasına yol açar. Libidinal yatırımı artmış, kendisiyle barışık ve mutlu bir kendilik, dış nesnelere ve bu nesnelere içselleştirilmiş temsillerine daha fazla yatırım yapabilir. Genel olarak narsisistik yatırım arttığında buna paralel olarak sevme ve verme, minnet duyma ve ifade etme, başkaları için tasa duyma, yüceltme ve yaratıcılık yetisi de artar (Kernberg, 2012:276).

Narsisistik kişilik bozukluğunda ise çok önemli, üstün ve eşi bulunmaz birisi olduğuna ilişkin yaygın bir duygu, beğenilme gereksinimi ve eşduyum yapamama (Ozan ve diğ., 2008:1) vb. gibi özellikler yansımaktadır. APA'nın Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel Elkitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-) DSM-IV'de narsisistik kişilik bozukluğu; aşağıdakilerden beşinin veya daha fazlasının olması ile belirli, erken erişkinlik döneminde başlayan ve değişik koşullar altında ortaya çıkan, üstünlük duygusu, beğenilme ihtiyacı ve

empati yapamamanın olduğu sürekli bir davranış kalıbı olarak değerlendirilmektedir (DSM-IV, 1994):

1) Kendisinin önemine dair büyüklenmeci bir duyguya sahiptir. (Başarılarını ve yeteneklerini abartır, yeterli başarılar olmaksızın üstün biri olarak takdir bekler.). 2)Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik veya ideal sevgi fantezileriyle meşguldür. 3) "Özel" ve biricik olduğuna ve ancak özel veya üst düzey insanlar (veya kurumlar) tarafından anlaşılabilceğine veya onlarla ilişkide bulunması gerektiğine inanır. 4) Aşırı hayranlık bekler. 5) Hak sahibi olduğu hissine sahiptir. Özellikle ayrıcalıklı muamele görme veya beklentilerine otomatik olarak uyum gösterileceğine dair makul olmayan beklentilere sahiptir. 6) Kişilerarası ilişkilerde sömürücüdür. (Amaçlarına ulaşmak için insanları kullanma). 7) Empatiden yoksundur. Diğerlerinin duyguları ve gereksinimlerini kabullenme veya paylaşmada gönülsüzdür. 8) Çoğu kez diğerlerine haset duyar veya diğerlerinin ona haset duyduklarına inanır. 9) Kibirli, küstah davranış veya tutumlar sergiler.

Narsisistik kişilik bozukluğuna sahip kişiler; kendilerini fiziksel ve ruhsal yönden aşırı beğenen, üstün gören, sürekli beğeni, ilgi ve onay bekleyen; gittikleri her yerde hemen özel ilgi göreceğine, üstün bir yeri hak ettiğine inanan kişilerdir. En güzel, en yakışıklı, en başarılı, en parlak kişi odur ya da o olacaktır. Böylesine yoğun narsisistik beklentiler içinde hayal kırıklıkları ve incinmeler de o denli sık olabilir. Bireyin benlik saygısı, dışarıdan gelecek ilgi, beğeni, onaylarla beslenmektedir. Söz konusu kişiler eleştiriye dayanamazlar ve sürekli övgü beklerler. Bu nedenle görünüş ve davranış hep bunları elde etmeye yöneliktir. Beklentileri karşılanmayınca benlik saygısı çabuk düşer. Kırgınlıklar, bunaltı ve çökkünlük olabilir. Kendilerini yüceltmek, daha üstün görmek ve göstermek için başkalarını kullanır, hatta sömürürler. Arkadaşlıkları yalnız bu yönde çıkar sağlamak içindir. Başkalarının duygu ve düşüncelerine, gereksinimlerine eş duyum gösteremezler. Bu nedenlerle ilişkilerde bencil, ben-merkezcil olarak tanınırlar (Timuroğlu ve İşcan, 2008:242).

Narsisist kişi, toplumu iki gruba ayırır: Bir tarafta zengin, önemli ve ünlü olanlar; öteki tarafta ayaktakımı. Kernberg'e göre narsisistik hastalar "zengin, önemli ve güçlüler grubuna dâhil olmaktan değil de bildik anlamı 'ortalama'dan çok değersiz ve aşağılık anlamında kullandıkları 'vasat' topluluğa ait olmaktan korkarlar (Kernberg, 2012: 204-205). Lasch'a göre (2006:142) narsisist, bir kaybeden olarak yaftalanmaktan korktuğu için 'kazananlar'a hayranlık duyar ve kendini onlarla özdeşleştirir. Kazananlardan yansıyan ışıkla kendini ısıtmaya çalışır ama duyguları, güçlü bir hasetliğin etkisi altındadır ve bağlandığı nesne ona kendi önemsizliğini anımsatacak bir şey yaparsa hayranlığı çoğunlukla nefrete dönüşür.

Narsisistik Tutumların Bir Aracı Olarak Tüketim Kültürü

Post modern dönemde tüketim nesnelere narsisistik arzularının tatmininde önemli bir işlevi görmektedir. Tüketim kültürü, genellikle hedonizmi, burada ve şimdi zevk peşinde koşulmasını, dışavurumsal hayat tarzlarının yeşertilmesini, narsistik ve bencil kişilik tiplerinin geliştirilmesini vurgular (Featherstone, 1996:187). Modern

tüketim kitle iletişim araçları, mağaza vitrinleri ve reklamlardan yararlanır. Modern tüketim, özellikle reklamların arzuları harekete geçirmesiyle biçimlenir. Modern tüketim, alışveriş merkezlerinde tüketim mallarının arzu yaratacak ve arzuları uyaracak şekilde sergilenmesine ve reklamlarının yapılmasına bağlıdır. Postmodern dönem, tüketim kültürünü hep canlı tutmak için tüketimin bireyselliğini ve toplumsallığını aynı anda telkin etmektedir. Postmodern tüketim kültürü, tüketim konusunda insani ihtiyaçları bir kenara bırakarak tüketim olgusuna muğlak bir anlam yükler. Tüketim yapma beklentisi içinde olmanın, tüketim eyleminin kendisinden daha eğlenceli bir duygu ve sık yaşanan bir deneyim olması vurgulanır. Postmodern dönemin kültürü, tercih etmeyi de önemli bir kazanım olarak sunar. Postmodern kapitalizmin geliştirdiği toplumsal yapılarda, tüketim malları ve tüketim deneyimlerini arzulamaya devam etmek kaderimiz gibi sunulur. Tüketim bir eksiklik –orada bulunmayan bir şey için duyulan arzu– üzerine kurulmuştur. Tüketim kültürünün sonluluğu da burada ortaya çıkmaktadır. Postmodern tüketicilerin doyuma ulaşmaları hiç bir zaman mümkün olmayacaktır (Özbolet, 2012:127).

Lasch (2006), “Narsisizm Kültürü” isimli çalışmasında Batı kültürüne ve özellikle Amerikan kültürüne egemen olan yarışmacı bireyciliğin artık yok olmaya yüz tuttuğunu anlatmıştır. Ona göre bu çöküş sırasında Batı kültürü; bireyciliği, mantığını da aşan bir şekilde, her şeye karşı açılmış bir savaşa dönüştürmüştür. Bunun sonucu, mutluluğu bulmak isterken, insanlar kendileri ile narsisistik biçimde ilgilenmenin çıkmazında kaybolmaktadırlar (Lasch, 2006). Lasch'ın o yıllarda batı kültürünü örnek alarak yaptığı bu gözlem, günümüzde söz konusu kültürün sınırlarını aşmış ve bir salgın niteliğini alan boyutlara ulaşmış durumdadır. Çünkü günümüzde insanlar bağımsızlıklarını sürdürmekte iyice zorlanır haldedirler. Narsisizm ise yaşamakta olan artan bağımlılığın psikolojik boyutu olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle globalleşme ve büyük kentleşmeler; bireyi, aile bağlarından ya da toplum normlarının baskısından özgürleştirmiş görünse de birey, artık kendi ayakları üzerinde duramamakta ve bireyselliği yaşayamamaktadır. İnsanların kendilerine saygı duyabilmesi, her zaman olduğundan daha çok, başkalarına bağımlı bir hale gelmiş durumda ve pek çok insan artık seyircisi olmadan yaşayamamaktadır (Timuroğlu, 2005:19).

Tüketimi standartlaştırmaya ve reklamcılık aracılığıyla beğenileri şekillendirmeye çalışan tüketimci kapitalizm narsisizmin artmasında merkezi bir rol oynar. Bu sistemde, tüketim post modern toplumsal hayatın yabancılaşmış niteliklerine yönelir ve onların çözümlerini bulduğunu iddia eder. Narsisistin arzuladığı şeylerin –çekicilik, güzellik ve kişisel popülerliliğin- ‘uygun’ mal ve hizmetlerin tüketimiyle sağlanacağını vaat eder. Bu yüzden hepimiz, post modern koşullarda, aynalar tarafından kuşatılmış olarak yaşarız; bu aynalarda kusursuz, toplumsal olarak değerli bir benlik görüntüsü ararız (Giddens, 2010:218). Tüketim

toplumundaki birey narsisizmi, farklı olmanın hazzı değil, kolektif niteliklerin yayılmasıdır. Birey her yerde öncelikle kendini beğenmeye, kendinden hoşlanmaya özendirilmektedir. Tüketim toplumu, tüketimin tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı birleştirici biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı düzenlediği, kültürleştirdiği bir yapıdır (Baudrillard, 2004:20).

Temelinde kapitalizmin ruhu olan tüketim toplumunda, kültür endüstrisi araçlarıyla bireyin sürekli tüketim saikiyle davranması ve yaşaması önerilmektedir. Küreselleşme vasıtasıyla tüketim, bütün ülkelerde benzer hayat tarzları oluşturmaktadır. Küresel tüketim markaları, dünyanın her yerinde taklit de olsa bir statü aracı olarak kullanılmaktadır. Bireyler, toplumda kabul edilebilmek, iyi giyindiklerini kanıtlamak, moda uymak, günümüzün yaygın söylemiyle “trendy yakalamak” için sürekli tüketime yönelmektedir. Yaz modası, kış modası, bahar modası vb. gibi biteviye eskien ve yeni sezonun modalarıyla yenilenen modalar sürekliliği sağlamaktadır. Tüketime endekli post modern hayat tarzının evrenselleşmesinde televizyon başrol oynamaktadır. Hedonist bir kültür, sürekli zihinlere şırınga edilmektedir. Tüm insani ilişkiler, sevgi, aşk ve dostluk da maddeleşmiştir. Bu bağlamda, Descartes’in “Düşünüyorum öyleyse varım” (Cogito ergo sum) mottosu yerine, “Tüketiyorum öyleyse varım” mottosu ikame edilmektedir (Bayhan, 2011:221-223). Modern reklamcılık, gereksinimleri gidermeye değil, gereksinimler yaratmaya; eski kaygıları yatıştırmak yerine yenilerini üretmeye çalışır. Kitle kültürü tüketiciyi iyi yaşam imgeleriyle kuşatarak, bu imgeleri şöhret ve başarının parıltısıyla birleştirerek, sıradan insanı sıra dışı beğeniler edinmeye, kendisini diğerleri karşısında ayrıcalıklı olan azınlıkla özdeşleştirmeye ve düşlemlerinde çok büyük bir rahatlık ve bedensel zariflik içinde yaşayan bu azınlığa katılmaya özendirir (Lasch, 2006:283). Kapitalist tüketim kültüründe birey, tüketimin temel unsuru olarak ele alınıp, şahsi özellikleri bakımından tüketim eğilimli özellikleri ile kullanılır. Oluşturulan kapitalist tüketim kültürüne göre hareket edebilecek yeni insan tipi, tükettikçe doymayan, kendine sunulan her şeyi elde etmeye çalışan, bu nedenle toplum kaynaklarını israf etmekten kaçınmayan, toplumsal ve dini değerlerini bile tüketim amacıyla gözden çıkaran, etrafına duyarsızlaşan ve kendisinden başkasını düşünmeyen bencil bir insandır (Torlak, 2000:155).

Lasch’a göre, metaların propagandası iki işleve hizmet etmektedir. Birincisi, tüketimi protestoya ya da ayaklanmaya bir alternatif olarak sunar. Bu çerçevede, yorgun işçi, çalışma koşullarını değiştirmeye uğraşmak yerine, yaşadığı ortamı yeni mal ve hizmetlerle canlandırarak yenilenme arayışındadır (Lasch, 2006: 125). İşçiler, günlük ortalama üç saat (toplam boş zamanlarının yarısı boyunca) televizyon izleyip, aralıksız bir reklam bombardımanına maruz kalarak, daha çok şeye “ihtiyaç duymaya” ikna olurlar. Artık ihtiyaç duydukları şeyi satın almak için paraya ihtiyaçları vardır. Para kazanmak için daha uzun süre çalışırlar. Bu kadar uzun süre evden uzak kalınca da, evde olmayışlarını, masraflı hediyelerle telafi ederler. Sevgiyi maddileştirirler. Ve bu şekilde de döngü sürer gider (Bauman, 2010: 54).

İkinci olarak, tüketim propagandası yabancılaşmanın kendisini de bir metaya dönüştürmektedir. Tüketim propagandası kendisine hedef olarak post modern yaşamın ruhsal yalnızlığını seçer ve tüketimi bir çare olarak önerir. Bedenin miras aldığı bütün eski mutsuzlukları azaltma sözü vermekle kalmayıp kişisel güvensizlik, mevki kaygısı, anne babanın çocuklarının gereksinimlerini karşılama yetilerinden kaygılanması gibi yeni mutsuzluk biçimleri yaratır ya da bunları büyütür. Komşularınıza göre pasaklı mı görünüyorsunuz? Arabanız onlarınkinden daha aşağı bir model mi? Çocuklarınız onlarınki kadar sağlıklı mı? Popüler mi? Okulda onlar kadar başarılılar mı? Reklamcılık haseti ve bunun getirdiği kaygıları kurumsallaştırır (Lasch, 2006:125-126).

Reklamcılık bunu yaparken kitle kültürü bağlamında bireyleri etkilemekte ve dönüştürmektedir. Günümüz insanından, mesleğinin gerektirdiği yüksek niteliklere sahip olması, “prezantabl” olması, en az bir yabancı dil bilmesi, iyi ve markalı giyinmesi, zayıf, sağlıklı ve genç kalması, kendini iyi sunması, etkileyici, karizmatik olması, kendine güvenli görünmesi beklenmektedir. Ne olduğumuz, gerçekte ne hissettiğimiz veya ne düşündüğümüz, ne yaşadığımız ve gerçekten neye ihtiyaç duyduğumuz değil; nasıl görüldüğümüz, insanların karşısına nasıl bir görüntüyle çıktığımız önem arz etmektedir. Fark edilmek, ayırt edici olmak, kendini var hissedebilmek için artık kişinin kendini gerçekleştirme, hakiki ilişkiler kurması, erdem sahibi olması gerekmiyor; mezun olduğu okul, yemek yediği ve eğlendiği mekân, kullandığı araba, giydiği “blue jean”, güzel, bakımlı, genç ve zayıf görünmesi adeta yeterli sayılmaktadır. Ancak bu koşulda, insanlar birbirine değer veriyor, birbiriyle ilgileniyor. Adeta, sistemin “tebâsıyla” ilişki tarzı “tebânın” kendi içinde birbiriyle olan ilişkilerine yansımakta, insanların arzulama kalıplarını belirlemektedir. Sistemin ödüllendirdiği insanları beğeniyor; o niteliklere sahip insanlara özeniyor, âşık oluyoruz. Hepimizin sistemle özdeşleşmiş, işbirliği yapan bir yanı var (Kızıltan, 2006:44).

Kısacası, günümüz insanı, sistemin gözüne girmek, önemsenmek için sistemin ondan beklediklerini yapmak zorunda hissetmektedir kendini. Erken kapitalizmde “olmaması gerekenin varlığı”ndan dolayı yaşanan suçluluğun yerini post modern kapitalizmde “olması gerekenin yokluğu”ndan dolayı yaşanan yetersizlik ve utanç almaktadır. Çağdaş insan, yasağı ihlal ettiği için suçluluk içinde kıvranan nevrotik değildir artık; daha ziyade kendinden bekleneni yerine getiremediği için yetersizlik ve utanç hisseden veya sistemin gereklerini yerine getirdiği ve sistem tarafından cömert biçimde ödüllendirildiği halde bir türlü mutluluğu, içsel huzuru ve tatmini yakalayamayan boş, sıkıntılı ve anlamsız insandır (Kızıltan, 2006:44).

Narsisizmin Sağaltımında Dini Değerlerin İşlevi

Bir topluluk hem var olabilmek hem de varlığını devam ettirebilmek için değerlere ihtiyaç duyar. Değerler, aynen kalbi besleyen damarlar gibi işlev gören sağduyuya dayalı ortak eylemleri oluşturur. Başka bir deyişle onlar toplumun davranış biçimlerini belirleyen unsurlardır. Değerlerin oluşmasında ise din ve ahlakın oynadığı rol tartışılmayacak kadar açıktır (Yapıcı, 2007:57). Bu anlamda tüm dinler, kişinin nefsinin terbiye etmesini, kendini diğer insanlardan üstün görmemesini, nefsin arzularından kurtulmasını, aç gözlülük, kıskançlık haset gibi duygulardan arınmasını inananlarından beklemektedir. Yine dinlerde, insanların sahip oldukları şeylerin birer emanet olduğu, insanın gelip geçiciliği, mülkün gerçek sahibinin Tanrı olduğu, bu nedenle de tevazuyla hareket etmesi gerektiği vurgulanır.

Olgun dindarlık, bireyin kendisini aşan bütünleşmiş bir değer sistemini içerir ve bütün insanları ilgilendiren evrensel geçerliliğe sahiptir. Kapsamlı ve ahenkli bir sistemdir, asli ilkeleri sevgi, başkalarına ve kendine saygıdır. O, bütün somut kuralları aşan bu değer sistemi için bir sorumluluk duygusu içerir, diğer insanlardan da evrensel bir adalet duygusuyla birleştirilmiş anlayış, şefkat ve ilgiyle birlikte böyle bir sorumluluk duygusu bekler. Böyle olgun bir dindarlık bütün insan ilişkilerinin kaçınılmaz karmaşık durumuna göre uzlaşma, bağışlama ve telafi etme yeteneğini içerir. Böyle olgun bir dindarlık hoşgörüyü, ümidi, kötülüğü inkâr etmeksizin iyiliğe inanmayı ve insanlığın ortak idealinin karşılığı olan daha yüksek ahlaki bir aşamaya yönelik bir sorumluluk duygusunu da ihtiva eder. Olgun dindarlık, iyinin yaratılmasına bir katkı olarak iş ve yaratıcılığa yatırım yapmayı ve yıkıcılığa karşı mücadele etmeyi içerir. Nihayet olgun dindarlık, başkalarının haklarına saygı göstermeyi ve kişinin kendi davranışını kontrol etmesine izin vermeksizin, kaçınılmaz haset ve tamahkârlığa hoşgörüyü bakmayı içerir (Kernberg, 2005:196; Kayıklık, 2003:133).

Dinlerde genelde tevazu, büyülenmemek, başkalarını hatta evrendeki hiçbir canlıyı aşağı görmemek emredilirken; haset, kin, kıskançlık ve büyülenmek yasaklanmıştır. Evrendeki hiçbir varlık değersiz görülemez. Vefa, kadir kıymet bilmek, paylaşmak önemli erdemlerdir. Zaten dini tasavvurda kardeşlik hukuku vardır. Bencillik, cimrilik, övünme ve kibir onaylanmayan davranışlardır. Oysa narsisistik kişiler minnet, vefa, karşılıklı sevgi konularında duyarlılık göstermezler.

Ayrıca din insanın hayatını bir manalar bütünü olarak kuşatmakta ve onun hayatını anlamlandırarak, kutsalla ilişkisini kurmakta ve onu boşlukta salınmaktan alıkoymaktadır. Çünkü hayatına gaye ve nizam vermektedir. İbadetiyle, inancıyla ve ahlaki öğretileriyle onu boşluktan kurtarıp hayatına bir nizam vermekte ve ilahi dinler bağlamında düşünülürse dünya ahiret dengesiyle yaşamını düzenlemektedir. Hatta mistik öğretileriyle kişiliği daha da olgunlaştırıp tamamen tanrıyla bütünleşmesinin, nefsinin terbiye ederek insanı kâmil olmasının yolu gösterilmektedir. Mistik öğretilerdeki olgunlaşmış insanın, kendi zaaflarıyla başa çıkabilmeyi başarmış kişinin narsisizm tuzağına düşmeyeceği varsayılabilir. Kendini aramak, kendinle yüzleşmek,

var oluşunu gerçekleştirmek ve birlik arayışı narsistik yaralardan kurtulmak için bir fırsat sunabilir (Wulff, 1997:347).

Din, post modern tüketim kültürünün sınırsızca ve sorumsuzca, her fırsatta sürekli tüketimi teşvik etmesine karşın hala itidali, doğallığı sadeliği, kanaati ve dünyanın geçiciliğini vurgulayarak bu çağrıya meydan okuyan tek unsur olarak varlığını devam ettirmektedir (Koroğlu, 2012:236). Pek çok din için vazgeçişin, feragatin önemli olduğu söylenebilir ve bu anlamda narsistik yaraların iyileşmesi bakımından feragat en büyük yardımı yapabilir. Gerçekte mistik geleneklerin pek çoğu, ilahi olana, kutsala ulaşma duygusu için en önemli başlangıcın feragat olduğunu vurgular ve feragat kapasitesi iyileşen narsisizmin bir işareti olabilir. Kendini ilahi aşka teslim etme ve mistisizm dâhil ruhsal kaynaklar bu yaralar için derin bir şifa sunabilir ve önemli bir uyum fonksiyonu olarak hizmet edebilir (Halligan, 1997:305-317, Wulff, 1997:362).

Paylaşılan inançlar, düşünceler, değerler ve ortak eylemler olarak tanımlayabileceğimiz dinler, inananlara bireysel ve sosyal hayatlarını düzenleyen ahlaki kurallar sunmaktadır. Bu anlamda dinlerin inanç ve pratiklerle olumlu ve istenilen davranışlar arasında bağ kurduğu görülmektedir. Yani dinler gerek teklif ettiği inanç ve ibadetlerle gerekse talep ettiği ahlaki tutum ve davranışlarla mensuplarını kendi belirlediği modele göre yetiştirmek ister. Aslında bu tavır, olumlu bir sosyalleşme yaşayan insanların, hem kendileriyle hem de çevreleriyle barışık olması amacına yöneliktir (Yapıcı, 2007:58)

Dindar kişi için zaaflarıyla başa çıkmada dinin uygulamaları yardımcı olabilir. İslam dini düşünüldüğünde namaz, oruç, hac gibi ibadetlerle inananın kişiliğini geliştirdiği ve olgunlaştırdığı ifade edilebilir karşıt düşünceler olsa da (Kakar, 1983:187), örneğin iyi bir Budist için pek çok insani zaaf ve megalomaniyle başa çıkmada Budizm'in ritüelleri önerilebilir (Jennings, 2007:10).

Narsisizmin kişilikle ve dini yönelimle ilişkisi de değerlendirilebilir. Watson ve diğerleri, dini yönelim, hümanistlik değerler ve narsisizm ilişkileri ile ilgili 85 koleji öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada; Allport ve Ross'un geliştirdikleri kavramlardan hareketle iç yönelimli kişilerin diğer dini ve dini olmayan yönelimli kişilerden ayrıştıklarını ifade etmektedirler. İç yönelimli kişilerin inanç sistemi narsistik tutumları engellemektedir (Watson ve diğerleri, 1984: 259).

Bir başka açıdan diğer psiko-sosyal uyum göstergelerinin yanı sıra sorumluluk, vicdan, fedakârlık ve diğerkâmlık gibi hayatın anlam kazanmasında rol oynayan faktörlerle din arasında olumlu ilişkiler olduğu ifade edilebilir (Bahadır, 2002). Sanat ve din gündelik gerçeklikten düşsel bir kaçış sağlama gücünü yitirdiğinde, sözde kendilik farkındalığının bayağılığı öyle ezici hale gelir ki kişi en sonunda mutlak hiçlik ve boşluk dışında herhangi bir kurtuluş hayal etme yetisini yitirir (Lasch, 2006:162).

Bütün bunlar dikkate alındığında din değerlerin özellikle de ahlaki öğretilerin en azından teorik düzeyde narsisizm karşıtı eğilimleri teşvik ettiği savunulabilir. Ancak dindarın hayatındaki öznel din açısından meseleye yaklaşıldığında narsisistik tutumlarla dindarlık eğilimi arasındaki ilişkiler tartışmalı hale gelebilir ve bu konuda daha mesafeli bir tutum almak gerekebilir.

PROBLEM

Bu çalışmada narsisizm düzeyinin dindarlık eğilimine göre farklılaşp farklılaşmadığı temel problem olarak ele alınmıştır. Dindarlık eğiliminin alt boyutları¹ olarak düşünülen hususlar bağımsız değişken olarak değerlendirilmiş ve buna göre öznel dindarlık algısı, ibadet yapma durumu, yaşantısında ahlaki davranışı dikkate alma durumu ve öznel dini bilgi düzeyi değişkenleri açısından gruplar arasında narsisizm puan ortalamasının farklılaşp farklılaşmadığı test edilmiştir.

Alt Problemler

1. Öznel dindarlık algısına göre gruplar arasında narsisizm düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
2. İbadet yapma durumuna göre gruplar arasında narsisizm düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
3. Yaşantısında ahlaki davranışı dikkate alma durumuna göre gruplar arasında narsisizm düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
4. Öznel dini bilgi düzeyine göre gruplar arasında narsisizm puanı açısından önemli bir fark var mıdır?

Hipotezler

A. Narsisizm düzeyi dindarlık eğilimine göre farklılaşmakta mıdır?

A1. Öznel dindarlık düzeyine göre kendisini “dindar” olarak görenlerin narsisizm puan ortalamaları, kendisini “biraz dindar” görenlere ve dindar görmeyenlere göre daha düşük olacaktır.

A2. İbadet yapanların narsisizm puan ortalamaları yapmayanlara veya kısmen yapanlara göre daha düşük olacaktır.

A3. Yaşantısında ahlaki davranışı dikkate alanların narsisizm puan ortalamaları ahlaki davranışı kısmen dikkate alanlara göre daha düşük olacaktır.

A4. Öznel dini bilgi açısından kendisini yeterli görenlerin narsisizm puan ortalamaları yetersiz veya kısmen yeterli görenlere göre daha yüksek olacaktır.

¹ Ankette, dindarlığın önemli bir boyutu olan, inançla ilgili soruya yer verilmişti ancak inanmama ve inanca yönelik şüpheleri içeren ifadeler örneklemden hiç tercih görmediğinden analize de konu edilememiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma Gümüşhane Üniversitesine bağlı dört farklı fakülte/bölümde lisans düzeyinde eğitim gören ve basit tesadüfi yöntemle seçilen 161'i kız (% 57.7) 118'i erkek (% 42.3) olmak üzere toplam 279 öğrenci üzerinde 2013-Şubat ayında gerçekleştirilmiştir. Örneklem yaş ortalaması 20.46 olup (ss: 1.41) yaş aralığı 18-28'dir.

No	Fakülte	N	%
1	Sağlık Yüksek Okulu	61	21,9
2	İletişim Fakültesi	73	26,2
3	İlahiyat Fakültesi	73	26,2
4	Mühendislik Fakültesi	72	25,8
	Toplam	279	100,0

Örneklem fakülte ve bölümlere göre dağılımı Tablo1'de gösterilmiştir. Buna göre % 21.9'u (N=61) Sağlık Yüksek Okulu, % 26.2 (N=73) İletişim Fakültesi, % 26.2 (N=73) İlahiyat Fakültesi, % 25.8'i (N=72) Mühendislik Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmadan elde edilen bulgular dört temel sınırlılığa sahiptir:

1) Seçilen örneklem kaynaklanan sınırlılıklar vardır. Bu araştırma da kendi örneklemiyle sınırlıdır. Çünkü elde edilen veriler belli bir grup üzerinde gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır. Dolayısıyla başka gruplar üzerinde gerçekleştirilecek bir çalışmada daha farklı sonuçlara ulaşabilmek mümkündür.

2) Çalışma boyamsal değil, kesitseldir. Bu sebeple ulaşılan bulguları çalışmanın yapıldığı zamana ve duruma göre yorumlamak gerekir.

3) Araştırmanın bağımlı değişkeni olarak belirlenen "örneklem narsisizm düzeyi" bu araştırmada kullanılan narsisizm envanterinin geçerlik ve güvenilirliği doğrultusunda ölçtüğü kadarıyla sınırlıdır. Sosyal Bilimler alanında yapılan araştırmaların merkezinde insan ögesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar ve bu alanda kullanılan istatistiksel yöntemlerin duyarlıklarına ilişkin sınırlılıklar bu araştırma için de söz konusudur.

4) Araştırmada katılımcıların narsisizm düzeylerini etkileyebileceği düşünülen faktörlerden dindarlık eğiliminin alt boyutları incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelenen bu faktörlerle sınırlıdır.

Narsisistik Kişilik Envanteri ve Dindarlık Eğilimi

Araştırmamızda veri toplama yöntemi olarak, temelde nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme yöntemi benimsenmiştir. Çünkü narsistik kişilik eğilimi, kişinin algılarını yansıtan, bir ölçüm aracı ile daha doğru ölçülebilir. Bu noktadan hareketle, anketin oluşturulmasında nicel verilere dayalı olan araştırma ve ölçme yöntemlerinin benimsendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılan Likert modeli temel alınmıştır. Narsisizmin ölçülmesinde, literatürde yaygın olarak kullanılan ölçeklerden Narsisistik Kişilik Envanteri kullanılmıştır. İlk olarak 1979 yılında, Dr. Robert Raskin ve Dr. H.C.S. Hall tarafından geliştirildikten sonra Dr. Raskin ve Dr. Howard Terry ile bugünkü durumuna gelen NPI (Narcissistic Personality Inventory/Narsisistik Kişilik Envanteri), Kızıltan (2000) tarafından Narcissistic Personality Inventory (NPI) Ölçeğinin Türkçe Formu Dil Eşdeğerliliği, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları adı altında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu ölçek, narsistik kişilik eğilimini yansıtmaktadır.

Narsisizmi ölçmeye yönelik hazırlanan ölçekte 7 boyutta toplam 39 ifade bulunmaktadır. Otorite boyutuna ilişkin 8, kendine yeterlilik boyutuna ilişkin 6, üstünlük boyutuna ilişkin 5, teşhircilik boyutuna ilişkin 6, sömürücülük boyutuna ilişkin 5, kendini beğenme boyutuna ilişkin 3 ve hak iddia etme boyutuna ilişkin 6 ifade bulunmaktadır. Bu ölçekle konuyla ilgili olarak hazırlanan, bir dizi önermeye bireylerin tepkide bulunmaları ve her bir önermeyi kabul etme derecesini göstermeleri beklenir. Ölçekte yer alan ifadeler beşli bir ölçeğe göre değerlendirilmektedir. Her ifadenin yanında sırası ile; “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Narsisizm eğilimi uçlara doğru gidildikçe olumlu veya olumsuz yönde artmaktadır. Bu araştırmada en düşük narsisizm puanı 43, en yüksek narsisizm puanı 153, örneklemin narsisizm genel puan ortalaması ise 105,80 olarak bulunmuştur.

Söz konusu ölçekten birçok araştırmada yararlanılması ve ölçeğin değiştirilmeden kullanılması sebebiyle faktör analizine gerek olmadığına karar verilmiştir. Verilerin güvenilirliği bilimsel çalışmanın ilk şartı ve veri toplama aracının güvenilirliğinin bir göstergesi olduğu için anket, güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Narsisizm ölçeği için Alpha 0.89 olarak bulunmuştur. Alpha katsayısı 1'e yaklaştıkça verilerin güvenilirliği artmaktadır. Bu hesaplamalar sonucunda ölçeğin güvenilirliğinin yeterli kabul düzeyinin üstünde ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Örneklemin dindarlıkla ilgili tutumları ise anket soruları yardımıyla tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara öznel dindarlık algılarını, öznel bilgi düzeylerini, ibadet yapma ve ahlaki davranışı dikkate alma durumlarını belirleyen sorular yöneltilmiştir.

Verilerin Analizi

Anket verilerinin hem girilmesinde hem de verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (16.0) programı kullanılmıştır. Katılımcıların narsisizm puan ortalamaları (X_n) ve standart sapmaları (S_n) hesaplanmıştır. Veriler çözümlenirken, varyans analizi (tek yönlü ANOVA) ve T- Testinden yararlanılmıştır. Değişkenler narsisizm ilişkine varyans analizi (Tek Yönlü ANOVA) ile bakılmıştır. Varyans analizi sonucu önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post Hoc Scheffe testi kullanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde önemlilik düzeyi "0.05" olarak alınmıştır.

BULGULARIN ÇÖZÜMLENMESİ

I. Öznel Dindarlık Algısına Göre Narsisizm Düzeyi

Tablo 2. Öznel Dindarlık Algısına Göre Narsisizm Düzeyi (Tek Yönlü ANOVA) (Dindar olup olmama açısından kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz)						
No	Dindarlık Algıları	N	%	X_n	S_n	Scheffe
1	Çok Dindar	5	1,8	1,0540	27,57354	2/3
2	Dindar	144	51,6	1,0242	19,12183	
3	Biraz Dindar	103	36,9	1,0986	19,03354	
4	Dindar Değil	27	9,7	1,0841	15,44783	
	Toplam	279	100,0	1,0580	19,15594	
SD=3/275		F=3,283		p=.021		p<.05

Tablo 2, öznel dindarlık algısı/narsisizm ilişkisini göstermektedir. Buna göre kendisini 'çok dindar' görenlerin narsisizm puan ortalaması 1,0540, 'dindar' görenlerin ortalaması 1,0242, 'biraz dindar' görenlerin ortalaması 1,0986, 'hiç dindar' görmeyenlerin ortalaması 1,0841'dir. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.5$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun 'biraz dindar' (3. Grup) ile 'dindar' (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu anlamda narsisizm puanı en düşük olanlar kendisini 'dindar' olarak görenler, en yüksek olanlar ise kendisini 'biraz dindar' görenlerdir.

II. İbadet Yapma Durumuna Göre Narsisizm Düzeyi

Tablo 3. İbadet Yapma Durumuna Göre Narsisizm Düzeyi (Tek Yönlü ANOVA) (İbadetlerinizi (namaz, oruç vs. yapıyor musunuz)						
No	İbadet Yapma Durumu	N	%	Xn	Sn	Scheffe
1	Yapıyorum	171	61,3	1,0292	19,06275	1/3
2	Yapmıyorum	14	5,0	1,1300	19,01416	
3	Ara sıra yapıyorum	94	33,7	1,0997	18,48071	
	Toplam	279	100,0	1,0580	19,15594	
		SD=2/276	F=5,300	p=.006	p<.05	

Tablo 3, ibadet yapma durumu/narsisizm ilişkisini göstermektedir. Buna göre ibadet yapanların narsisizm puan ortalaması 1,0292, ibadet yapmayanların narsisizm puan ortalaması 1,1300, ara sıra ibadet yapanların narsisizm puan ortalaması 1,0997'dir. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.5$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun "ibadet yapıyorum" diyenler (1. Grup) ile 'ara sıra ibadet yapıyorum' diyenler (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Burada narsisizm puanı en düşük olanlar ibadet yapanlar, en yüksek olanlar ise ibadet yapmayanlardır. Ancak ibadet yapmayanların örneklemdaki azlığı nedeniyle istatistiksel ilişki ibadet yapanlar ile ara sıra yapanlar arasında bulunmuştur.

III. Ahlaki Davranışı Dikkate Alma Durumuna Göre Narsisizm Düzeyi

Tablo 4. Ahlaki Davranışı Dikkate Alma Durumuna Göre Narsisizm Düzeyi (T-test) (Yaşantınızda ahlâk kurallarını dikkate alır mısınız?)						
No	Ahlaki Davranışı Dikkate Alma	N	%	Xn	Sn	
1	Alırım	246	88,2	1,0504	19,38867	
2	Kısmen alırım	33	11,8	1,1145	16,50396	
	Toplam	279	100,0	1,0580	19,15594	
		SD=277	t= -1,812	p=.071	p>.05	

Tablo 4, ahlaki davranışı dikkate alma durumu/narsisizm ilişkisini göstermektedir. Buna göre ahlaki davranışı dikkate alanların narsisizm puan ortalaması 1,0504, ahlaki davranışı kısmen dikkate alanların narsisizm puan ortalaması 1,1145 olarak gerçekleşmiştir. Aslında örneklemin ahlaki davranışa ilişkin yaklaşımını ölçerken "ahlaki davranışı dikkate almam" seçeneği de sunulmuştu ancak katılımcılardan hiçbirisi bu seçeneği tercih etmediğinden soru ikili bir yapıya

dönüşmüştür. T-testi analizi ahlaki davranışı dikkate alanlarla ahlaki davranışı kısmen dikkate alanlar arasındaki bu farklılığın narsisizm puanı açısından anlamlılık seviyesine ulaşmadığını göstermektedir ($t=-1,812$; $p<.5$).

IV. Öznel Dini Bilgi Düzeyine Göre Narsisizm Puanı

Tablo 5. Öznel Dini Bilgi Düzeyine Göre Narsisizm Puanları (Tek Yönlü ANOVA) (Dini bilgi düzeyinizi nasıl değerlendirirsiniz?)						
No	Dini Bilgi Düzeyi	N	%	Xn	Sn	Scheffe
1	Yetersiz	37	13,3	1,0765	18,91093	2/3
2	Yeterli	88	31,5	1,1089	19,07663	
3	Kısmen Yeterli	154	55,2	1,0245	18,67335	
	Toplam	279	100,0	1,0580	19,15594	
		SD= 2/276	F= 5,818	p= .003	p<.05	

Tablo 5, öznel dini bilgi düzeyi/narsisizm ilişkisini göstermektedir. Buna göre dini bilgisini 'Yetersiz' görenlerin narsisizm puan ortalaması 1,0765, 'Yeterli' görenlerin ortalaması 1,1089, 'Kısmen Yeterli' görenlerin ortalaması 1,0245'dir. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde de istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.5$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun 'Kısmen Yeterli' (3. Grup) ile 'Yeterli' (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu anlamda narsisizm puanı en düşük olanlar kendisini 'Kısmen Yeterli' olarak görenler, en yüksek olanlar ise kendisini 'Yeterli' görenlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Hipotez A1. "Öznel dindarlık düzeyine göre kendisini "dindar" olarak görenlerin narsisizm puan ortalamaları, kendisini "biraz dindar" görenlere ve dindar görmeyenlere göre daha düşük olacaktır" Hipotez doğrulanmıştır. Gruplar arasında narsisizm puanı ortalaması açısından istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.05$). "Çok dindar", "dindar", "biraz dindar" ve "dindar değil" tercihlerine göre oluşturulan gruplar arasında narsisizm puan ortalaması en düşük grup kendisini "dindar" görenlerdir. Bu anlamda kendisini dindar olarak algılayanın narsisizm karşıtı bir tutum içerdiği ifade edilebilir. Bu sonuç öznel dindarlık eğilimiyle narsisizm arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu ima etmektedir. Aslında bu beklenen bir sonuçtur ve alan yazınla uyumludur (Kernberg, 2005:196; Wulff, 1997:347; Halligan, 1997:317; Jennings, 2007:10; Watson ve diğerleri, 1984: 259). Çünkü dini öğretilerin genel olarak narsisizm karşıtı tutumları teşvik ettiği, narsisistik davranışları hoş görmediği bilinmektedir. Yine dinler haset, kıskançlık, kibir, büyüklenmek gibi kişisel zaafarla mücadele ederken; feragat, iç muhasebe, evrenle uyum konusunda

cesaretlendirici tutumlar sergilemektedir. Özellikle, dinlerin ahlaki boyutu ve mistik yorumları narsisizm karakteristiği olarak bilinen zaafalarda, insanı eğitici bir rol üstlenerek narsisizmin yaralarından kurtulmada bir seçenek oluşturabilmektedirler.

Hipotez A2. "İbadet yapanların narsisizm puanları yapmayanlara veya kısmen yapanlara göre daha düşük olacaktır." Hipotez doğrulanmıştır. Gruplar arasında narsisizm puanı ortalaması açısından istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p < .05$). Burada narsisizm puanı en düşük olanlar "ibadet yapanlar", en yüksek olanlar ise "ibadet yapmayanlar"dır. Ancak ibadet yapmayanların örneklemedeki azlığı nedeniyle istatistiksel ilişki "ibadet yapanlar" ile "ara sıra ibadet yapanlar" arasında bulunmuştur. Bu sonuç bir önceki hipotezle de uyumludur. Dinlerdeki ibadetler ya narsisizmin oluşturduğu zaafaları zamanla tedavi etmekte ya da narsistik kusurların ortaya çıkmasını temelden engellemektedir. Gerektiğinde dürüstçe geribildirim verebilecek manevi arkadaşlık gruplarına veya manevi bir öndere sahip olmak narsistik yaraların iyileşmesi açısından yardımcı olacağı varsayılabilir. (Halligan, 1997:317). Yine kültürel çevremizi kuşatması yönüyle İslam dini düşünüldüğünde namaz, oruç, hac gibi ibadetlerle inananın kişiliğini geliştirdiği ve olgunlaştırdığı ifade edilebilir. Veya iyi bir dindar için pek çok insani zaaf ve megalomaniyle başa çıkmada dinlerin ritüelleri önerilebilir (Jennings, 2007:10).

İbadetler bireyin alçakgönüllü olmasına, huşu içerisinde ilahi olanı, sonsuzu duyumsamasına, kendi sınırlarının farkında olmasına ve kendinin derin yönlerini keşfetmesine, benlik bilincini güçlendirmesine sebep olur. Ayrıca dua ve ibadetler bunalım anlarında içimizde, sığınabileceğimiz bir dayanak yaratmaktadır. Sözcükler, sözel formüller, her türlü tapınma eylemi olarak ibadetler bireyin ölüm, özgürlük, soyutlanma, anlamsızlık gibi kaygılardan kurtulmasına ve derin yapıları anlamlandırıp çözmesine çok önemli katkılar sağlar (Hayta, 2002:118).

Örneğin İslam dini düşünüldüğünde namaz ibadetinde insan, kendisinin ve evrenin yaratıcı olan Rabbi önünde itaat ve niyaz ile durmakta, cılız ve zayıf bedeni ile her şeye güç yetiren, var olan, her zerrede otorite sahibi, yer ve göklerdeki işleri tedbir eden, ölümle dirimin kudretine bağlı olduğu, insanlar arasında rızık dağıtan, kaza, kader ve yaşamda başımıza gelen hayır ve şerrin kendi direktifiyle olduğu kahhar güce sahip bir ilahın önünde kullukta bulunmaktadır. İnsanın namazda Allah'ın önünde itaat ve niyaz içinde durması ruhsal saflık, kalbi dinginlik ve psikolojik bakımdan güven bilincinin oluşması hususunda kişide ruhsal bir aktivite yaratmaktadır. Yaşamın bütün problem ve sıkıntılarında tam anlamıyla bir yüz çeviriş olan namaz esnasında düşünce faaliyetinin yokluğu, insanın Rabbi önünde tam itaat içinde durması, insanda tam bir rehabet halini; nefsin sükunu ve aklın rahatlamaını meydana getirmektedir (Necati, 1998:247).

İbadet kişinin çaresizliğe, düzensizliğe ve ümitsizliğe karşı koymasını sağlar. İçsel doygunluk sağlayarak denge oluşturur ve kişide çok yönlü açılımlar yaparak onu yalnızlıktan kurtarır ve toplumsallaştırır. Gerçekten de ibadetler ahlaki yönleri haricinde, emir ve yasakları ile tavsiye ve yönlendirmeleriyle, sosyal bağları

kuvvetlendirerek, sosyal bütünleşmeyi sağlayan önemli motivasyonlar içermektedir. İbadetlerde insanları birbirine yakınlaştıran ve kaynaştıran bir atmosfer vardır. İbadetler aynı merkezi tecrübeye dayanan insanları etki altına alarak birbirlerine bağlar ve birleştirir (Bayraktar, 1987:19-20; Hayta, 2002:125).

Ayrıca cemaatle kılınan namazın, ruhsal tedavi bakımından da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Fert cemaat namazı için camiye gidip geldiğinde, diğer insanlarla faaliyet içinde olma, sağlam sosyal ilişkiler oluşturma, içinde bulunduğu semt sakinleri ve komşularıyla arkadaşlık ve sevgi bağlarını kurma fırsatını elde eder. Bu tür sosyal ilişki ve diğerleriyle kurulan arkadaşlık ve sevgi bağları, ferdin şahsiyetinin gelişmesine ve tepkisel olgunluğa ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim bunlar, yalnızlık duygusu, insanlardan çekinme ve sosyal gruba üye olamama veya toplumun kendilerini kabul etmediğini hissetmekten dolayı bazı fertlere arız olan stresten korunmayı sağlamak üzere ferdin sosyal grubun üyesi olma, sosyal kabule olan ihtiyacını tatmin etmektedir (Necati, 1998:252; Bayraktar, 1987:19-20).

Hipotez A3. “Yaşantısında ahlaki davranışı dikkate alanların narsisizm puanları ahlaki davranışı kısmen dikkate alanlara göre daha düşüktür.” Hipotez doğrulanmamıştır. Gruplar arasında narsisizm puanı ortalaması açısından farklılaşmalar vardır ancak bu durum istatistiksel anlamda bir farklılaşmaya yol açmamıştır ($p>.05$). Aslında buradaki sonuçlar da daha önceki sonuçlarla uyumludur. Ancak örneklemin tercihlerindeki heterojen tutumlar istatistiksel ilişkiyi engellemiş görünmektedir. Bu hipotezi ölçmek için oluşturulan sorunun başlangıçta “Ahlaki davranışı dikkate alırım”, “Almam” ve “Kısmen alırım” şeklinde üç seçeneği bulunmaktayken sonrasında “Ahlaki davranışı dikkate almam” seçeneği örneklemden hiç tercih görmediği için analiz ikili bir yapıya dönüştürülerek T-test yapılmıştır. Analizin sonucuna göre “Ahlaki davranışı dikkate alanlar”ın narsisizm puan ortalamasının ($X_n=105$) iken “Ahlaki davranışı kısmen dikkate alanlar”ın ($X_n=111$) olduğu görülmektedir. Bu anlamda hayatlarında ahlaki davranışlara önem verenlerin, daha az önem verenlere göre narsisizm puan ortalamalarının daha düşük olduğu ifade edilebilir.

Hipotez A4. “Öznel dini bilgi düzeyi açısından kendisini yeterli görenlerin narsisizm puan ortalamaları, yetersiz veya kısmen yeterli görenlere göre daha yüksektir.” Hipotez doğrulanmıştır. Gruplar arasında narsisizm puanı ortalaması açısından istatistiksel anlamda bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.05$). Kişinin kendilik algısının ve genel bilgi düzeyinin dini bilgi düzeyiyle paralellik arz edeceği varsayılmış ve bu nedenle de dini bilgiyle narsistik tutumların pozitif yönlü ilişki içinde olacağı ileri sürülmüştü. Hipotezin desteklendiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda kişinin dini bilgi seviyesi yükselse de bunun narsistik tutumları engellemediği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi dinlerde asıl olan bilgi değil, dinin öğretilerinin yaşanmasıdır. Çünkü

ancak din yaşantı halinde dindarı olgunlaştırabilmekte ve onun ruhunu terbiye edebilmektedir.

Sonuç olarak, denencelerde dindarlık eğilimine göre narsisizm düzeyinin farklılaşacağı öngörülmüştü. Dindarlık eğilimi öznel dindarlık algısı, ibadet yapma durumu, ahlaki davranışa önem verme ve dini bilgi düzeyi açılarından test edilmiştir. Araştırma sonucuna göre öznel dindarlık algısı açısından narsisizm puan ortalaması en düşük grup kendisini “dindar” olarak görenlerdir. İbadet yapma durumu açısından ise narsisizm puanı en düşük olanlar “ibadet yapanlar”, en yüksek olanlar ise “ibadet yapmayanlar”dır. “Ara sıra ibadet yapanlar” narsisizm puan ortalaması açısından ortada yer almaktadır. Ahlaki davranışı dikkate alma açısından ise ahlaki davranışlara önem verenlerin, daha az önem verenlere göre narsisizm puan ortalamalarının daha düşük olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın bir başka sonucuna göre de öznel dini bilgi açısından kendisini “yeterli” görenlerin narsisizm puan ortalamaları “yetersiz” veya “kısmen yeterli” görenlere göre daha yüksektir.

Öneriler

Bu araştırma dindarlık eğilimi ve narsisizm arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ancak dindarlık, bir eğilim olarak ele alınmış öznel tercihler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bilindiği gibi dindarlık çok boyutlu bir kavramdır ve bu boyutların ayrı ayrı değerlendirilmesi araştırma konusunun anlaşılması hususunda daha büyük olanaklar sunabilir. Bu anlamda dindarlığın anket sorularıyla değil de geçerli ve güvenilir bir dindarlık ölçeğiyle ortaya konulması ve dindarlık alt boyutlarının (inanç, ibadet, ahlak veya inanç, pratik, tecrübe, bilgi ve etki boyutu vb. gibi) da analize tabii tutulması yararlı olabilir. Aynı şekilde narsisizm ölçeğinin alt boyutlarının (otorite, kendine yeterlilik, üstünlük, teşhircilik, sömürücülük, kendini beğenme, hak iddia etme) da değerlendirmeye alınması ve dindarlık ölçeğinin alt boyutlarıyla arasındaki çapraz ilişkilerin irdelenmesi araştırılan konuda daha güçlü kestirimler yapabilmek açısından anlamlı veriler sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ABRAHAM, K., (1919), “A Particular Form of Neurotic Resistance Against The Psychoanalytic Method”, *Selected Papers On Psycho-Analysis*, London: Hogarth Press.
- AMERİCAN PSYCHİATRİC ASSOCIATION, (1994), *Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders*, Washington DC.
- ANLI, İ.; BAHADIR, G., (2007), “Kendilik Psikolojisine Göre Narsisistik ve Sınır Kişilik Bozukluğu”, *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 27/1, ss.1-12.
- BAHADIR, A., (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din, Logoterapik Bir Araştırma*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- BARİMAN, N., (1961), *Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Türkiye Ticaret Postası Matbaası.

- BAUDRİLLARD, J., (2004), *Tüketim Toplumu*, (Çev. H. Deliceçaylı, F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z., (2010), *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, (Çev. F. Çoban-İ. Katırcı), Ankara: De Ki Yayınları.
- BAYHAN, V., (2011), "Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu": "Tüketiyorum Öyleyse Varım", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı:43.
- BAYRAKTAR, M., (1987), *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BUDAK, S., (2005), *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ERHAT, N., (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- FEATHERSTONE, M., (1996): *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FREUD, S., (2002), *Metapsikoloji*, (Çev. E. Kapkın, A. T. Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, S., (2007). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, (Çev. B. Büyükkal, ve S. M. Tura), İstanbul: Metis Yayınları.
- FREUD, S., (2002), *Totem ve Tabu*, (Çev. S. Sel), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- FROMM, E., (1982), *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, (Çev. Y. Salman, ve N. İçren,) İstanbul: Payel Yayınevi.
- FROMM, E., (1999). *Özgürlükten Kaçış*. (Çev. S. Budak,) Ankara: Öteki Yayınları.
- GİDDENS, A.,(2010), *Modernite ve Bireysel Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- HALLİGAN, F.R., (1997), "Narcissism, Spiritual Pride, and Original Sin", *Journal of Religion and Health*, Vol. 36, No. 4, Winter.
- HAMEDOĞLU, M. A., (2009), *Örgütsel Narsisizm Düzeyine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Algıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- HAYTA, A., (2002), "İbadetler ve Ruh Sağlığı", H. Hökelekli (Edt.), *Gençlik, Din Ve Değerler Psikolojisi içinde*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- JENNİNGS, P.,(2007), "East Of Ego: The Intersection Of Narcissistic Personality And Buddhist Practice", *Journal Of Religion And Health*, Vol: 46, No: 1, March.
- JONES, E., (1913), "The God Complex: The Belief That One Is God And The Resulting Character Traits", *Essays In Applied Psycho-analysis*, Cilt 2: 244-265, London: Hogarth Press.

- KAKAR, S., (1983), *The Inner World A Psychoanalytic Study of Childhood and Society in India*, Oxford İndia Paperbacks.
- KAYILIK, H., (2003), "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, Cilt: 5, Sayı: 15, ss. 121-138.
- KERNBERG, O. F., (2012), *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*, (Çev. M. Atakay), İstanbul: Metis Yayınları.
- KERNBERG, O. F., (2005). "Dini Tecrübe Üzerine Psikanalitik Perspektifler", (Çev. A. U. Mehmedoğlu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLVI*, Sayı I, ss. 175-199.
- KIZILTAN, H., (2000), *Narcissistic Personality Inventory (NPI) Ölçeğinin Türkçe Formu Dil Eşdeğerliliği, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIZILTAN, H., (2006), *Narsisizm ve Psikopatolojisi*, <http://www.psikomitoloji.com/attachments/article/79/narsisizm.makalesi.pdf> (22/04/2013).
- KOHUT, H., (2004), *Kendiliğin Çözümlemesi*. (Çev. C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, ve C. İşcan) İstanbul: Metis Yayınları.
- KÖROĞLU, C. Z., (2012), *Tüketim Kültürü ve Din*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- LASCH, C., (2006), *Narsisizm Kültürü*, (Çev. S. Öztürk, ve H. Yolsal), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MASTERSON, J. F., (2006). *Narsistik ve Borderline Kişilik Bozuklukları*, (Çev. B. Açıl) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- NECATİ, M. O., (1998), *Kur'an ve Psikoloji*, (Çev., H. Aydın), Ankara: Fecr Yayınları.
- OZAN, E., ve Diğ., (2008), "Narsistik Kişilik Bozukluğu: Gelişim Süreçleri ve Yaşamı", *Psikiyatride Derlemeler, Olgular ve Varsayımlar (RCHP) 2* (1-2), ss. 25-37.
- ÖZBOLAT, A., (2012), "Postmodern Perspektifte Tüketimin Toplumsal Anlamına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1*, ss. 117-129.
- SENNETT, R., (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. S. Durak, A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TİMUROĞLU, K.; İŞCAN Ö. F., (2008), "İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:22, Sayı:2.
- TİMUROĞLU, M. K., (2005), *İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Uygulama*, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- TORLAK, Ö., (2000), *Tüketim- Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*, İstanbul: İnkılâb Yayınları.

- WATSON, P.J., ve Diğ., (1984), "Religious Orientation, Humanistic Values, And Narcissism", *Review Of Religious Research*, Vol: 25, No: 3, March.
- WULFF, D., (1997), *Psychology of Religion Classic and Contemporary*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- YAPICI, A.,(2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Yayınları.